

Кузенко Г. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу
Чорноморського державного університету імені Петра Могили

ПАРАДИГМА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. У статті розкриваються гендерні стереотипи, що являють собою культурно і соціально обумовлені думки про характеристики, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їхнє відображення в мові.

Ключові слова: гендерний стереотип, фемінінність, маскуліність, гендерна асиметрія.

Основні тенденції розвитку культури третього тисячоліття обумовлені фундаментальними проблемами, що виникли у сфері соціальних та індивідуально-особистісних відносин, притаманних сучасним суспільствам. Серед найгостріших виокремлюється проблема соціокультурної стереотипізації гендерних відносин. Характер та особливості функціонування гендерних стереотипів, що відображають найбільш поширені способи соціалізації статі, свідчать про гендерну нерівність, яка продовжує існувати у більшості сучасних соціумів. Відкритість гендерної політики, увага до гендерних інтересів – це шлях до реалізації індивідуальних можливостей кожної особистості, до зняття соціальної напруженості за рахунок розв'язання конфліктів у стосунках між індивідами різної статі.

Обумовлена не стільки природно-біологічними, скільки соціально-культурними факторами, гендерна асиметрія у сучасних соціумах змусила світову науково-гуманітарну думку досліджувати історичні причини, що призвели до формування гендерно-непаритетних культур. Нині очевидно, що гендерні стереотипи мають глибинні онтологічні корені. Їх зміст і характер не можуть бути простою оманною у сфері соціальної думки. Вони складають серйозну наукову і філософську проблему.

Людська свідомість наділена здатністю відображати навколишню об'єктивну реальність і це відображення виступає суб'єктивним образом об'єктивного світу, утворюючи певну модель, а саме картину світу. В процесі об'єктивізації дійсності свідомістю вмикаються так звані механізми стереотипізації. Результатом відображення в свідомості людини фрагменту картини світу є стереотип. Так, стереотип – це стійкий елемент картини світу, що зберігається у свідомості. Об'єктивовані в мові стереотипи стають мовними стереотипами.

Гендер – соціальна стать людини, яка є також елементом картини світу, відтворюється у вигляді гендерного стереотипу. Відмінною рисою стереотипу є його відносна стабільність.

Українська і російська гендерна лінгвістика репрезентована культурологічними дослідженнями гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики (О.Л. Бессонова, О.С. Бондаренко, А.В. Дудолодова, Г.І. Емірсуїнова, М.С. Колесникова, І.Г. Ольшанський, Г.Ю. Цапро), фонетики (В.В. Потапов, Т.Н. Шевченко), фразеології

(І.В. Зикова, Т.А. Клименкова, Д.Ч. Малишевська), паремії (Ю.В. Абрамова, О.Ю. Дубенко, А.В. Кириліна); соціолінгвістичними (В.В. Потапов), психолінгвістичними (Н.В. Абубікірова, О.А. Андріанова, О.І. Горошко) та дискурсивними (О.Л. Антинескул, Г.Ю. Богданович, Е.В. Піщікова, Л.Н. Синельникова, І.І. Халєєва) дослідженнями мовленнєвої поведінки статей, аналізом гендерного аспекту художнього дискурсу (Н.Д. Борисенко, О.Л. Козачишина, І.І. Морозова), рекламного дискурсу (Т.А. Ускова), а також спілкування в мережі Інтернет (М.С. Колесникова, Л.Ф. Компанцева).

Хоча гендер не є лінгвістичною категорією (виняток становлять соціо- і, частково, психолінгвістика), аналіз структури мови дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер в тій або іншій культурі, які поведінкові норми для чоловіків та жінок фіксуються в текстах різного типу, як змінюється уявлення про гендерні норми, маскуліність та фемінінність в часі, які стильові особливості можуть бути віднесені до переважно жіночих або переважно чоловічих, як усвідомлюється мужність та жіночість в різних мовах і культурах, як гендерна приналежність впливає на засвоєння мови, з якими фрагментами і тематичними сферами мовної картини світу вона пов'язана. Вивчення мови дозволяє також встановити, за допомогою яких лінгвістичних механізмів стає можливою маніпуляція гендерними стереотипами [4].

Об'єктом дослідження гендерної лінгвістики є взаємовідношення мови і статі, тобто питання про те, у який спосіб стать маніфестується в мові. Основною метою таких досліджень є опис і пояснення того, як визначається стать у мові, які характеристики приписують мові чоловіків та жінок, і в яких семантичних галузях вони найбільш поширені, а також вивчення мовної поведінки статі, виділення і опис особливостей чоловічої та жіночої мовних картин світу [3]. Значний внесок у розвиток даної науки належить Робін Лакофф – американській дослідниці, праці якої стали фундаментальними для вивчення мовних особливостей жінок і чоловіків [5].

У зарубіжній лінгвістиці сформувався гендерологічний напрямок, що вивчає, з одного боку, зафіксовані в мові стереотипи фемініності й маскуліності, а також гендерні асиметрії, а з іншого – особливості мовної поведінки чоловіків і жінок.

Сучасні дослідники відзначають, що «якщо мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках і виявлена у формах мовної діяльності (текстах, дискурсах) мовна свідомість, то гендерні ознаки – це суттєві прояви пізнання світу крізь призму чоловічої й жіночої свідомості, що виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності чоловіків і жінок, обумовлені статевою особливістю мовної діяльності й мовної поведінки» [2; 5].

Організація гендерної інформації в англomовному дискурсі регульована мережею фреймових структур, що відбивають гендерні стереотипи й еталони англomовної лінгвокультури. Стереотип трактують як мінімізоване й конкретизоване, «суперстійке» уявлення про предмет чи явище, що асоціюється з конкретним концептом [1, 127].

Гендерні стереотипи являють собою культурно і соціально обумовлені думки про характеристики, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їхнє відображення в мові. Стереотип кореспондує з уявленням, репрезентуючи мінімізоване, типізоване й аксіологічно марковане знання про об'єкт. Відповідно, гендерний стереотип постає як типізоване, мінімізоване й соціокультурно марковане уявлення про фізіологічні, фізичні, емотивні, психологічні, психічні та соціокультурні властивості чоловіка й жінки, а також усі можливі образні асоціації, пов'язані з належністю індивіда до чоловічої або жіночої статі у певній лінгвокультурі.

Отже, гендерні стереотипи є відображеними в мові елементами культури. «Мова повною мірою є дзеркалом культури, яке фіксує усі символічні проявлення, відображає усі упередження та стереотипи суспільства» [4, 58]. Мова пропонує вже готовий набір шаблонів та стереотипів (для позначення жінок та чоловіків), які характеризують певну стать, формують у людини, яка їх використовує, певне бачення того, яким є світ та яким він повинен бути. Мова активно бере участь у процесі конструювання гендеру, тому мова вважається могутнім засобом формування стереотипних уявлень про гендер, що саме й стало причиною того, що гендерні дослідження сформувалися в самостійну течію, а питання взаємозв'язку мови і статі її носіїв залишається вельми актуальним і на сучасному етапі.

«Підхід до гендеризму як до реальності, опосередкованої знаками, символами і текстами (тобто з позицій герменевтики), дозволяє визначити гендер як свого роду міждисциплінарний елемент, в основі якого переплітається безліч наук про людину, про її не тільки біологічну, але й соціально і культурно обумовлену специфіку, сукупність обставин, подій і дій, в центрі яких знаходиться людина, особистість» [2, 56].

Гендерна проблематика в лінгвістиці розглядається в двох аспектах:

1. зафіксовані в мові гендерні стереотипи, тобто узагальнені уявлення про те, якими якостями і соціальними ролями володіють чоловіки і жінки;

2. гендерна асиметрія мови, тобто особливості мови чоловіків і жінок, мовних стратегій і тактик, а також власне лінгвістичні особливості мовлення обох статей [3].

У першому випадку ми маємо справу переважно з мовою як системою, тоді як у другому – з мовленням, мовленнєвою діяльністю, яка є реалізацією мови на практиці.

Наступна класифікація гендерних стереотипів відображає їхній зміст відповідно до першого аспекту [2]:

1. Стереотипи, що корелюють з діяльністю та активністю: для чоловіків – досягнення мети будь-якими засобами та методами, прагнення до змагання і суперництва, рішучість. Жінці ж приписуються пасивність, нерішучість, обережність, турбота про дотримання норм, конформізм.

2. Стереотипи, що співвідносяться з позицією влади і управління: для чоловіків – прагнення до лідерства, амбітність, владність. Для жінок більш характерними є покірність, безпорадність, залежність.

3. Стереотипи, що характеризують когнітивну сферу: логічність, раціональність і більш швидка реакція, дотепність асоціюються з чоловіком; ірраціональність, нелогічність, схильність до роздумів – з жінкою.

4. Стереотипи, що характеризують емоційну сферу: «чоловічими» вважаються такі якості як здатність відокремити раціональні рішення від емоційних, холоднокривність, «жіночі», фемінні характеристики – це емоційність, сприйнятливність, чутливість, вразливість.

5. Стереотипи, пов'язані з процесом міжособистісної взаємодії: «жіночі» якості – жертвовність, м'якосердність, дбайливість, дружелюбність, мінливість, хитрість, балакучість. До чоловічих стереотипів належать рішучість, наполегливість, надійність, нетактовність, черствість, егоїзм.

6. Нарешті, чоловікам і жінкам відводять виконання різних соціальних ролей. Чоловіка сприймають, перш за все, як працівника і громадянина, а жінку – як дружину і мати.

«Особливості мовного стилю чоловіків і жінок проявляються на двох рівнях – мовної поведінки й мовлення. Наприклад, чоловіки частіше перебивають, більш категоричні у своїх судженнях і оцінці, прагнуть керувати діалогом. Як це не дивно, проте на відміну від поширеної думки, чоловіки говорять більше, ніж жінки. Хоча, речення чоловіків, як правило, коротші за жіночі висловлювання. Чоловіки в цілому набагато частіше вживають абстрактні іменники, а жінки – конкретні (у тому числі власні назви). Чоловіки частіше використовують іменники і прикметники, в той час як жінки вживають більше дієслів. Чоловіки вживають більше відносних прикметників, а жінки – якісних. Чоловіки частіше використовують дієслова доконаного виду дійсного способу» [2, 126].

«Жіноче мовлення включає в себе велику кількість емоційно оцінювальної лексики, в той час як чоловіча оцінювальна лексика частіше стилістично нейтральна. Найчастіше жінки схильні до інтенсифікації насамперед позитивної оцінки. Чоловіки частіше і більш впевнено використовують негативну оцінку, включаючи стилістично знижену, лайливу лексику і інвективи; вони набагато частіше вживають сленгові слова і вирази, а також нелітературну та ненормативну лексику» [1, 43].

Говорячи про другий аспект дослідження гендерних стереотипів, то наведемо класифікацію американської дослідниці Робін Лакоф, яка запропонувала ряд відмінностей, що відрізняють мовлення жінок від мовлення чоловіків, основними з яких є: «ухильні» фрази (hedges): sort of, kind of, I guess; підсилювальні слова та фрази (intensifiers): so, very; «порожні» означення (empty adjectives): divine, adorable, gorgeous; надзвичайноввічливі форми (superpolite form): «Would you mind...» «Is it ok if...?»; вибачення (apologizing): «I'm sorry, but I think that...»; евфемізми (euphemisms) з метою уникнення грубої лексики (coarse language); непрямі прохання (indirect requests): «Wow I'm so thirsty»; розділові запитання (tag questions): «You don't mind eating this, do you?»; граматично правильні форми (hyper-correct grammar); модальні конструкції (modal constructions) з can, would, should, ought: «Should we turn up the heat?»; прямі цитати (direct quotations) – чоловіки частіше перефразовують; своєрідне почуття гумору (specific sense of humour) – жінки не вміють розповідати жарти і часто не розуміють анекдотів.

Крім того, за спостереженнями Р. Лакоф, в усному мовленні жінки частіше, ніж чоловіки інтонаційно підкреслюють слова-підсилювачі: «so», «very», «quite» (*speak in italics*) [5].

А. Кириліна в свою чергу у статті «Лінгвістичні гендерні дослідження» запропонувала відмінні характеристики чоловічого мовлення у порівнянні з мовленням жінок [4].

Отже, маскуліні маркери мовлення проявляються у вживанні чоловіками таких засобів організації комунікації:

– вживання термінологічної та професійної лексики «... inflation was actually negative», «... if you have health insurance,...», «... it's going to be deficit neutral»;

– схильність до використання у мовленні абстрактних іменників «... it is a form of collaboration based on honesty, sincerity...»;

– використання негативних конструкцій: «... there some people who don't like me because of my ...», «... you don't – you don't get – you don't get time on the nightly news»;

– вживання прецизійної лексики: «You and I are both paying \$900...», «There are essentially private HMOs...»;

– вживання при передачі емоційного стану або оцінки предмета чи явища слів з найменшою емоційною індексацією;

– одноманітність лексичних прийомів при передачі емоцій.

Як висновок можна зазначити, що реалізація чоловіками та жінками гендерних ролей передбачає використання ними мовних засобів, які сприймаються ними як призначені для їх гендерної групи. В цьому сенсі бінарна опозиція, яка асоціюється з маскулінністю та фемінінністю, абсолютно доречна при дослідженні гендерної мовної поведінки.

Література:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О.Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
2. Дудолодова О.В. Гендерные аспекты речевого взаимодействия /

О.В. Дудолодова // Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы: материалы науч. конф. – Ялта : ТНУ, 2002. – 265 с.

3. Емірсуїнова Г.І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Г.І. Емірсуїнова ; Київ. нац. ун-т. – К., 2003. – 22 с.
4. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А. В. Кирилина // Филологические науки, – 1998. – 150 с.
5. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things / G.Lakoff – Chicago University, 1990. – 123 p.

Кузенко Г. М. Парадигма гендерных стереотипов в языковой картине мира

Аннотация. Существует тесная взаимосвязь между гендером и стереотипом. С одной стороны, языковые методы позволяют изучать гендерные стереотипы в структуре текста, с другой, анализ гендерного фактора в языке позволяет исследовать, языковые отличия: лексические, словообразовательные и синтетические, в зависимости от роли гендерных стереотипов. Гендерные стереотипы представляют собой культурно и социально обусловленные мнения о характеристиках, атрибутах и нормах поведения представителей обоих полов, что выражаются в языке.

Ключевые слова: гендерный стереотип, фемининность, маскулинность, гендерная асимметрия.

Kuzenko H. Paradigm of gender stereotypes in the language world

Summary. Gender and stereotypes are deeply interrelated. On the one hand, linguistic methods allow revealing gender stereotypes in the text structure. But on the other hand, the analysis of gender factor in language makes it possible to explore how language devices differ – lexical, word-formative, and synthetic – depending on the role of gender stereotypes. Gender stereotypes are culturally and socially conditioned ideas about the characteristics, attributes and norms of behavior of both sexes and their reflection in a language.

Key words: gender stereotypes, femininity, masculinity, gender asymmetry.